

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра екології, географії та туризму**

Мацюк Володимир Олександрович

**Особливості екологічного контролю
підкарантинних фітоматеріалів Рівненської
області**

Автореферат

Дипломної роботи
на здобуття освітнього ступеня магістр
Спеціальність 101 Екологія,

Рівне – 2020

Дипломна робота є рукописом:

Робота виконана на кафедрі екології, географії та туризму
Рівненського державного гуманітарного університету.

Науковий керівник- д.б.н., проф. Мельник В.І.

Рецензент– Жигалюк С.В., заступник директора
Дослідної станції епізоотології Інституту
ветеринарної медицини НААН України

Захист відбудеться “__” _____ 2020 р. о __ годині на засіданні ДПК
в Рівненському державному гуманітарному університеті,
Міністерства освіти і науки України за адресою: м. Рівне,
вул.Пластова, 29 А, гуртожиток № 7, ауд. __.

Секретар ДЕК

Глінська С.О.

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми.

Експортно-імпорتنі операції України щороку зростають, адже цьому сприяє і вигідне географічно-транспортне розташування України, яка знаходиться на перетині важливих міжнародних повітряних, водних та сухопутних шляхів. Все більше завозиться в Україну екзотичних фруктів, овочів, квітково-декоративних, лісових та інших культур. Незважаючи на позитивні сторони розвитку торговельних відносин між країнами, на жаль, є й негативні тому наслідки. Так, з країн Північної, Центральної, Південної Америки, Азії а також Австралії на європейський континент разом з рослинами заносяться й шкідливі організми, багато з яких поступово акліматизуються і з часом починають завдавати значної шкоди природним екосистемам країни та сільськогосподарському виробництву. Тому, за таких умов не втрачає **актуальності** проблема завезення та поширення комплексу шкідливих організмів і зокрема карантинних видів бур'янів, збудників хвороб та фітофагів, а також впровадження у виробництво їхнього ефективного моніторингу. Поглибленню зваженого наукового контролю шкідливих організмів структур ценозів приділяють велику увагу в усіх розвинених країнах світу.

Мета роботи: полягає у дослідженні особливостей екологічного контролю підкарантинних фітоматеріалів в зоні діяльності митниць Рівненської області.

Для досягнення поставленої мети були передбачені наступні

завдання:

- прослідкувати поширення карантинних організмів та їх вплив на агросферу;
- проаналізувати особливості ведення державного контролю з карантину рослин;
- ознайомитись з екологічним контролем об'єктів рослинного світу на державному кордоні України;
- розглянути фітосанітарні правила ввезення, перевезення в межах країни, експорту підкарантинних матеріалів.

Об'єкт дослідження: процес екологічного контролю підкарантинних фітоматеріалів у зоні діяльності митниць Рівненської області.

Предмет дослідження: пункти пропуску через державний кордон України та зони митного контролю в межах Рівненської області.

Методи дослідження: проводили аналітичним методом шляхом вивчення документів, які містять в собі фітосанітарні правила ввезення, перевезення в межах країни та експорту підкарантинних фітоматеріалів, а також використовували порівняльний та статистичний методи.

Практичне значення: дослідження екологічного контролю підкарантинних фітоматеріалів в зоні діяльності митниць Рівненської області дозволить зробити висновки про ефективність заходів, які проводяться щодо запобігання потрапляння підкарантинних матеріалів на територію України з-за кордону, а також із України в інші держави та покращити їх ефективність.

Наукова новизна полягає у детальному вивченні особливостей екологічного контролю підкарантинних фітоматеріалів в зоні діяльності митниць Рівненської області.

Основний зміст роботи

Розділ 1. КАРАНТИННІ ОРГАНІЗМИ, ЇХ ПОШИРЕННЯ ТА ВПЛИВ НА АГРОСФЕРУ

Найнебезпечніші види комах, кліщів, хвороб рослин, занесення яких або самостійне проникнення ймовірно, включені до національного „Переліку регульованих шкідливих організмів”. Такий „Перелік...” по суті є законом, відповідно до якого здійснюється вся діяльність національної служби з карантину рослин. Враховуючи, що в списку А 1 Карантинні організми, відсутні в Україні — 91 вид комах, 67 збудників грибних, бактеріальних, вірусних, нематодних хвороб, 17 видів бур'янів, залишається висока ймовірність загрози сільському господарству і економіці країни у випадку занесення хоч одного із них. Отже для шкідливих комах та хвороб рослин не існує видимих кордонів, тому контроль за ними покладено на фітосанітарну службу України. [26]

Інтенсивність інвазій залежить від ступеня міжнародної інтеграції в усіх її проявах: торгівельні, туристичні та інші міждержавні зв'язки. Із країни в країну, з одного континенту на інший комахи переносяться з різними товарами, продуктами харчування, транспортними засобами. На прикладах фітофторозу, філоксери, каліфорнійської щитівки відомо, що ніякі бар'єри, ніякі законодавчі акти не можуть зупинити цей процес.

Основне завдання фітосанітарної служби полягає в забезпеченні ряду аспектів біологічної, харчової, продовольчої безпеки нашої держави.

Достовірна діагностика виявлених комах, кліщів, нематод дає змогу визначити ступінь їх загрози рослинництву України. Недопущення їх інвазії є одним із головних завдань національної служби з карантину рослин. Варто зазначити, що скоротити потік занесення шкідливих карантинних організмів можливо лише у випадку аналізу фітосанітарного стану країн з яких планується завезення продукції.

Вченими Інституту захисту рослин НААН (відділ карантину рослин) проаналізовано інформаційні повідомлення ЄОКЗР (2015—2017 рр.), в яких наводиться кількість випадків виявлення небезпечних шкідливих організмів на різних рослинах, що надходять на європейський континент з усіх країн світу. Фітосанітарний стан більшості країн експортерів продукції за даними науковців Інституту захисту рослин та фітосанітарної служби складний і має тенденцію до погіршення.

Якщо проаналізувати — з яких регіонів надходить найбільш заселена шкідливими організмами рослинницька продукція, то в більшості випадків ними є країни Азії, Африки, при цьому до країн з найвищим фітосанітарним ризиком належать Таїланд, Єгипет, Індія, Ізраїль, Зімбабве, Домініканська Республіка, Кенія та Китай. Найчастіше виявляють шкідливі організми на овочах, зрізаних квітах та садивному матеріалі. Особливу небезпеку для погіршення фітосанітарного стану представляє садивний матеріал, ринок якого за останні роки істотно збільшився, адже саме цей шлях поширення становить найбільшу небезпеку [43].

Отже, на території Рівненської області поширені такі карантинні

організми: ризоманія цукрових буряків, золотиста картопляна нематода, амброзія полинолиста та бактеріальний опік плодівих.

Розділ II. ОБ'ЄКТ, УМОВИ І МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ.

Рівненська область в геоморфологічному відношенні поділяється на три частини: Полісся, Волинське лесове плато і Мале Полісся, що розташоване на півдні, між Радивиловом і Острогом, де у нього вклинюються відроги Подільської височини з висотами понад 300 м над рівнем моря.

Територія області розташована у межах двох крупних платформених структур — Українського щита та Волино-Подільської плити і лише незначна ділянка на північно-східній окраїні Рівненщини лежить у межах Прип'ятського прогину.

Клімат Рівненщини помірно-континентальний: м'яка зима з частими відлигами, тепле, нерідко дощове літо. Основними факторами кліматоутворення області є сонячна радіація, атмосферна циркуляція та характер підстилаючої поверхні. Сумарна річна радіація для земної поверхні Рівненської області складає близько 92,7 ккал/см² (3,89 МДж/м²). Основна частина цієї радіації поступає протягом теплого періоду, особливо з травня по вересень. Рівненщина має позитивний річний радіаційний баланс, що становить 1,43-1,60 МДж/м², проте протягом року він змінюється у широкому діапазоні: від мінусових значень у січні-лютому (-0,03 МДж/м²) до 0,28-0,30 МДж/м² у червні-липні [18].

Середня багаторічна температура в області змінюється мало і

становить 6,6-6,9°C на північному сході та 7-7,5°C на південному заході. Середні багаторічні температури літніх місяців: у червні 17°C, у липні 18,5°C, у серпні 17-17,5°C. Зима настає наприкінці листопада, а стійкий сніговий покрив утворюється в останні дні грудня – першу декаду січня. Для березня – початку весни ще характерна примхлива, нестійка погода, проте квітень дарує звичайно теплі сонячні дні. Літо, що приходить наприкінці травня, триває до вересня. Це період найвищих температур повітря й ґрунту, найбільших опадів, буяння трав, дозрівання врожаю. На початку вересня встановлюється ясна, прохолодна ранньоосіння погода, природа готується до зимового спокою.

Опади пов'язані з західними циклонами. Найчастіше вони бувають у вигляді злив, дощів, туманів. Більшість опадів випадає на південному заході області. Середньорічна кількість опадів – 600-700 мм.

Ґрунтовий покрив області неоднорідний. Найпоширеніші дерново-підзолисті, опідзолені чорноземи, дернові, торфові та торфово-болотні ґрунти. Дерново-підзолисті, характерні для Полісся: малородючі, бідні на поживні елементи, утворились під лісовою рослинністю, на воднольодовикових відкладах. Вони характеризуються кислою реакцією ґрунтового розчину, мають негативні водно-повітряні властивості.

Отже, Рівненська область в геоморфологічному відношенні поділяється на три частини: Полісся, Волинське лесове плато і Мале Полісся. Клімат Рівненщини помірно-континентальний Ґрунтовий покрив області неоднорідний. Найпоширеніші дерново-підзолисті,

опідзолені чорноземи, дернові, торфові та торфово-болотні ґрунти. Рельєф, слабо водопроникні ґрунтоутворюючі або підстилаючі породи та значна атмосферна зволоженість сприяють заболоченню території області, особливо в її поліській частині.

Рівненська область, а саме: Зарічнлянський, Дубровицький та Сарненський райони мають сухопутний кордон з республікою Білорусь. В межах цих районів знаходяться шість пропускних пунктів через державний кордон, на яких відбувається санітарний, фітосанітарний, ветеринарний, екологічний, радіологічний, митний та прикордонний контроль.

Розділ III. ФІТОСАНІТАРНИЙ КОНТРОЛЬ У ПУНКТАХ ПРОПУСКУ ЧЕРЕЗ КОРДОН.

Екологічний контроль у пункті пропуску через державний кордон здійснює державний екологічний інспектор.

Основним завданням держекоінспекторів у пунктах пропуску через державний кордон та в зоні діяльності регіональних митниць і митниць є здійснення державного контролю за дотриманням міністерствами і відомствами, підприємствами, установами, організаціями, незалежно від форм власності та господарювання, громадянами, а також іноземними юридичними та фізичними особами і особами без громадянства, що перетинають державний кордон або здійснюють переміщення через нього транспортних засобів і вантажів відповідно до вимог чинного природоохоронного законодавства та норм і правил екологічної безпеки під час транспортування небезпечних вантажів.

У разі виявлення порушень природоохоронного законодавства України, відсутності дозвільних документів або коли зовнішній огляд вказує на очевидну невідповідність вигляду і властивостей вантажу змістові супровідних документів, держкоінспектор: припиняє подальший його рух; складає в присутності експедитора, вантажоперевізника або представника транспортного вузла (станції, порту) та старшого зміни митної служби акт у довільній формі про виявлене порушення; у товаротранспортній накладній проставляє штамп "ввіз/вивіз заборонено"; при неможливості усунення виявлених порушень - повертає вантаж вантажовідправнику.

Відповідно до закону України "Про карантин рослин" від 30.06.93 № 3348-ХІ та постанови Кабінету Міністрів № 892 від 28.10.93 "Про статус Державної служби з карантину рослин України" на пунктах пропуску державного кордону при експорті та імпорті насіння і продукції імпортного походження здійснюється **карантинний контроль**.

За даними державної інспекції карантину рослин у Рівненській області станом на 2018 р. золотиста картопляна нематода поширена на території 8 районів. Динаміка її поширення з 2015 до 2018 рр. наведена у *табл. 3.4.2.1*.

Із наведених у *табл. 3.4.2.1*. випливає, що за період 2015-2018 рр. спостерігається зростання заражених площ золотистою картопляною нематодою на 28,14 га. Зростання зараженої площі цим шкідником спостерігається на території присадибних ділянок 6 районів за винятком Корецького, а також його поширення на територію Зарічненського району.

Таблиця 3.4.2.1.

Динаміка площі зараження золотистою картопляною нематодою (*Globodera rostochiensis*) в період з 2015 до 2018 рр. на території Рівненської області

№ п/п	Район	Площа зараження, га			
		2015 р	2016 р.	2017 р.	2018 р
1.	Березнівський	113,34	113,34	113,34	114,09
2.	Володимирецький	16,19	16,18	21,17	21,166
3.	Дубровицький	58,85	58,84	58,83	61,61
4.	Корецький	5,55	5,55	5,55	5,55
5.	Острозький	11,32	11,32	15,57	15,57
6.	Рокитнівський	23,05	23,03	23,02	24,02
7.	Сарненський	440,50	440,49	443,33	443,31
8.	Зарічненський	-	-	-	11,63
Всього		668,80	668,75	680,80	696,94

Кількість заражених міст і населених пунктів на території районів Рівненської області наведено на рис. 3.4.2.1.

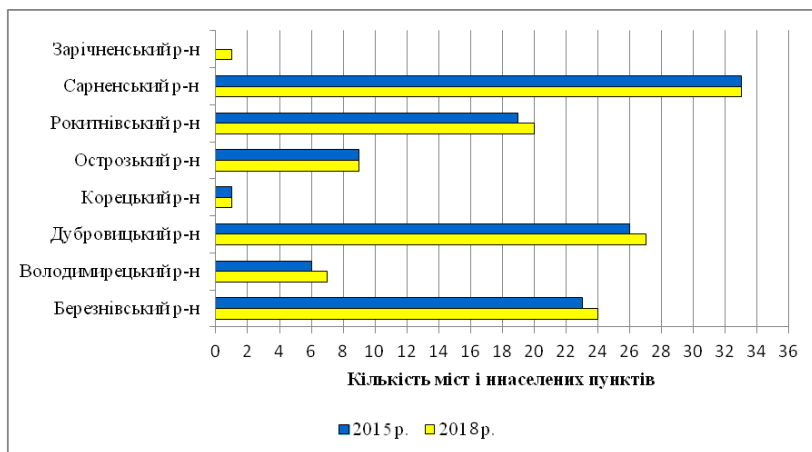

Рис. 3.4.2.1. Поширення золотистої картопляної нематоди (*Globodera rostochiensis*) на території Рівненської області

Найбільша кількість міст і населених пунктів, де поширена золота картопляна нематода спостерігається на території Сарненського району (33), найменша на території Корецького і Зарічненського районів (1).

В Україні, як і на території області, де профілактика поширення золотистої картопляної нематоди та запровадження карантинних заходів ускладнюються розпорошеністю плантацій картоплі, більшість яких зосереджена в приватному секторі, шкодочинність її постійно зростає.

Розділ IV. Охорона праці та безпеки в надзвичайних ситуаціях

Біологічні засоби ураження - це збудники ряду важких інфекційних хвороб, які можуть бути застосовані для ураження людей, тварин і рослин[6].

У якості біологічних засобів можуть бути використані збудники біологічних, вірусних, грибкових захворювань, а також отруйні бактерії (токсини), що останнім часом стали відносити до бойових хімічних речовин:

- для ураження людей: збудники чуми, холери, туляремії, віспи, і ін.;
- для ураження тварин і птахів: збудники ящуру, чуми, сапу, і ін.;
- для знищення рослин: збудники іржі хлібних злаків, фітофтороз картоплі й ін., а також комахи — шкідники сільськогосподарських рослин і різні хімічні речовини

(гербициди і дефоліанти).

Застосування біологічних засобів здійснюється у виді біологічних рецептур. Для цього вони споряджаються в спеціальні боеприпаси: ракети, авіаційні бомби, міни, генератори аерозолів, розпилювальний пристрій, а для поширення комах – переносників хвороб застосовуються контейнери, спеціальні (ентомологічні) бомби, мішки й ін.

Для доставки біологічних боеприпасів і приладів до мети використовуються ті ж засоби, що і для доставки ядерної і хімічної зброї. Крім того, біологічні рецептури можуть бути застосовані диверсантами.

Висновки

В результаті проведення дослідження особливостей екологічного контролю підкарантинних фітоматеріалів в зоні діяльності митниць Рівненської області було виявлено:

1. В межах області зустрічаються такі карантинні організми, як ризоманія цукрових буряків, бактеріальний опік плодових, золотиста картопляна нематода та амброзія полинолиста.

2. Аналіз динаміки поширення хвороб рослин, збудниками яких є віруси та бактерії на території Рівненської області в період з 2015 р. до 2018 р. виявлено їхнє зменшення. Так, у 2015-2016 рр. на території Дубенського району, площа зараженої території ризоманією буряків становила 39,0 га. У 2017-2018 рр. дані про захворювання не наводяться, тому можна зробити припущення про результативність проведених фітосанітарних заходів. Площа зараження плодових дерев

бактеріальним опіком станом на 2018 р. на території Рівненської області становить 1 га у Березнівському районі, що зменшилась у порівнянні з 2015 р. у 8 разів.

3. За період 2015-2018 рр. спостерігається збільшення заражених площ нематодою на 28,14 га. Зростання зараженої площі цим шкідником спостерігається на території присадибних ділянок 6 районів (Березнівського, Володимирецького, Дубровицького, Острозького, Рокитнівського та Сарненського районів) за винятком Корецького, а також його поширення на територію Зарічненського району. Найбільша кількість міст і населених пунктів, де поширена золотиста картопляна нематода спостерігається на території Сарненського району (33), найменша на території Корецького і Зарічненського районів (1).

4. За останні 4 роки спостерігається збільшення площі зараження посівів амброзією полинолистою на 8,05 га. У 2018 р. виявлено амброзію на території Демидівського району, де у попередні роки вона не зустрічалася. В основному зросла площа зараження за рахунок її поширення на більші території у Дубровицькому, Острозькому та Радивилівському районах. Амброзію полинолисту виявлено на території міст і населених пунктів 12 районів області, винятком виступає Зарічненський, де заражена найбільша площа (30,0 га) знаходиться в межах господарства.

5. В пунктах пропуску через державний кордон України фітосанітарний контроль здійснюється митними органами у формі попереднього документального контролю на підставі інформації, отриманої від державних органів, уповноважених на здійснення цього

контролю. Відповідно до ст. 5 Закону центральним спеціально уповноваженим державним органом з карантину рослин є Головна державна інспекція з карантину рослин України. Іншими спеціальними органами у галузі карантину рослин є обласні і міські інспекції з карантину рослин, пункти карантину рослин в пунктах пропуску на державному кордоні України.

6. Усі імпортні або транзитні вантажі з об'єктами регулювання підлягають стандартному фітосанітарному прикордонному контролю, який здійснюється шляхом інспектування, з метою встановлення, що об'єкт має всі потрібні документи (дійсний карантинний дозвіл, фітосанітарний сертифікат та інші товаросупровідні документи, які необхідні згідно чинного законодавства), а також об'єкт не несе небезпеки і не має ознак наявності карантинних організмів.

7. Використовуючи дані досліджень динаміки поширення карантинних організмів агросфери на території Рівненської області впродовж 2015-2018-х років, можна зробити висновок, що заходи, які проводяться щодо запобігання потрапляння підкарантинних матеріалів на територію України з-за кордону, із території України в інші держави, а також розповсюдження їх в межах певного регіону є недостатньо ефективними і потребують часткового вдосконалення та більшої пильності.

ПРОПОЗИЦІЇ

Виявлене зростання площ зараження золотистою картопляною нематодою та амброзією полинолистою вимагає проведення ретельного карантинного інспектування, розробки нових та проведення затверджених фітосанітарних заходів з метою збереження

власного сільськогосподарського потенціалу регіону.

Велике значення для інтегрованого захисту картоплі від золотистої нематоди має виведення нематодостійких сортів, а для очищення полів від амброзії полинолистої мають агротехнічні методи боротьби (правильне чергування культур у сівозміні, обробка ґрунту) та догляд за посівами, спрямований на зниження запасів насіння бур'яну в ґрунті й запобігання повторного засмічення як ґрунту, так і врожаю сільськогосподарських культур.

Щодо перевірок об'єктів переміщення через державний кордон України на наявність підкарантинних матеріалів, які несуть потенційну небезпеку агросфері Рівненської області та України в цілому, потрібно підвищити їх ефективність, адже вона є недостатньою; за можливістю залучати до перевірки додаткових профільних спеціалістів-аграріїв, екологів, біологів, хіміків, громадських активістів та природоохоронних організацій з метою пильнішої та детальнішої перевірки об'єктів переміщення, їх попередньої обробки і як результат, унеможливлення поширення підкарантинних матеріалів на територію регіону і довкілля в цілому.

АНОТАЦІЇ
на магістерську роботу
Особливості екологічного контролю підкарантинних
фітоматеріалів Рівненської області

Дипломна робота на здобуття ОКР магістр за спеціальністю 101 «Екологія». Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне 2020 р.

Дипломна робота присвячена вивченню ефективності проведення екологічного контролю підкарантинних фітоматеріалів Рівненської області. Проаналізовано наукову та науково-популярну літературу згідно теми роботи. Розкрито особливості екологічного контролю на митниці і в пунктах пропуску через державний кордон. Проаналізовано поширення карантинних організмів та їх вплив на агросферу. З'ясовано фітосанітарні правила ввезення, перевезення в межах країни, експорту підкарантинних матеріалів.

Зроблено висновки та сформульовано пропозиції щодо теми роботи.

Ключові слова: митниця, екологічний контроль.

Особенности экологического контроля подкарантинных фитоматериалов Ровенской области

Дипломная работа посвящена изучению эффективности проведения экологического контроля подкарантинных фитоматериалов Ровенской области. Проанализирована научная и научно-популярную литературу по теме работы. Раскрыты особенности экологического контроля на таможене и в пунктах пропуска через государственную границу. Проанализированы распространения карантинных организмов и их влияние на агросферу. Выяснено фитосанитарные правила ввоза, перевозки в пределах страны, экспорта подкарантинных материалов.

Сделаны выводы и сформулированы предложения по теме работы.

Ключевые слова: таможня, экологический контроль.

Features of ecological control of subquarantine phytomaterials of Rivne region

The diploma thesis is devoted to the study of the effectiveness of ecological control of subquarantine phytomaterials of Rivne region.

Scientific and popular scientific literature is analyzed according to the topic of work. The features of environmental control at customs and at border crossing points are revealed. The distribution of quarantine organisms and their impact on the agrosphere have been analyzed. Phytosanitary rules of import, transportation within the country, export of quarantine materials have been clarified.

Conclusions are made and suggestions on the topic of work are formulated.

Keywords: customs, environmental control.